

תעודה מהחוג הפנימי של השבתאים באדריאנופול

יוסף ינון פנטון

הקדמה

התעודה המתפרסמת כאן לראשונה בשלמותה נשתמרה בספרו של ר' אברהם כלפון, 'מעשי צדיקים', שנכתב בשנת תקע"ה. ר' כלפון נולד בטריפולי שבלוב בשנת תצ"ה (1735) לערך, ועלה בשנת תקס"ו לצפת, שבה נפטר בשנת תק"פ (1820).¹ הוא היה איש אשכולות ורב פעלים: חכם מובהק, פייטן רגיש ובעל הלכה, וכיהן כראש הקהילה היהודית בטריפולי. בעת שהותו בליוורנו, לפני עלייתו ארצה, נמנה עם באי-ביתו של החיד"א, שעמו היה מיודד כבר בעבר. הוא עצמו היה היסטוריוגרף בעל-חוש היסטורי מפותח, וחיבר כמה ספרים על קורות-ישראל, כגון 'סדר הדורות', 'מחנה אברהם' ו'מעשי צדיקים'. החיבור שבו נעסוק כאן, עדיין בכתב-יד המחבר עצמו (מכון בן-צבי מס' 1807), טרם זכה לחקירה מעמיקה ולפירסום, למרות היותו מקור היסטורי חשוב, השופך אור על כמה וכמה דמויות של יהדות צפון-אפריקה וחכמיה. בחיבור זה לקט עשיר של 362 סיפורים, כתובים בעברית בכתב רהוט צפוף, על רבנים, חכמים, משוררים וצדיקים, שחיו בדורות הקודמים. ר' אברהם הצטיין בטעם היסטורי נדיר לתקופתו, והוא דייק באיזכור שמות מקומות, תאריכים, שמות ספרים והקשרם. כמה מסיפוריו שימשו בסיס לאוספים פופולאריים, שהופצו בדפוסי צפון-אפריקה מאוחר יותר, אפילו בתרגום לערבית.

בין היתר, ב'סימן קלב', הקדיש ר' אברהם שבעה עמודים ל'מעשה שבתי צבי',² כדוגמת ה'אנטי-צדיק'. גם אם אין מקוריות רבה בידיעותיו, ארבעת החלקים בדיונו מעידים על סקרנותו ההיסטורית. ראשית, ר' אברהם הביא סיכום מהיר של פרשת המשיח המודח; אין בסיפור זה שום חידוש. לבד מתוספת של פרטים בלתי חשובים; פסקה זו לקוחה, מלה במלה, מסיפור שבתי צבי, המצוי במאמר על משיחי שקר בספר 'מעשה טוביה' לטוביה כהן הרופא.³ לאחר מכן הביא בעל 'מעשה צדיקים' ציטוט

פירוט ההפניות הביבליוגרפיות — ראה בסוף המאמר.

תודתי נתונה לספריית מכון בן-צבי על שהרשתה לי לפרסם תעודה זו.

1 על כך — ראה: בניהו, שבחי, עמ' קעה-קפד; הירשברג, עמ' 180-183, 198-201, שלושי, עמ'

247-249; מרדכי הכהן, עמ' 25-26; שרף, עמ' 403-427.

2 מקור זה נזכר לראשונה אצל בניהו, שמועות, עמ' יח.

3 ראה: מעשה טוביה, פרק ו, דף כו א-כז א. אותו סיפור גם מופיע בספרו של עמדין, אבל מאחר

ארוך, הדן בשבתי צבי, מ'ספר הברית', שחיבר ר' פנחס אליהו הורוביץ מוילנה.⁴ שם הובאה, בין היתר, 'עדות בית דין הגדול שבירושלים', המתארת את התנהגותו הפרוצה של שבתי צבי. ראוי לציין, שהורוביץ שאב כנראה מאורעות אלה מעדותו של ר' משה בן יצחק בן חביב משאלוניקי נגד השבתאים, שניתנה בירושלים בערך בשנת ת"ס, ושאותה פירסם אחר כך יעקב עמדין בספרו 'זאת תורת הקנאות'.⁵

לאחר מכן מביא המחבר איגרת בלתי ידועה על אודות שבתי צבי, ובהמשכה ממש, אך לכאורה כחלק נפרד מאותה איגרת, מובאות שמועות על מעשיו הנפלאים של נתן הנביא. לא בקלות הצליח המלקט, לדבריו, להעתיק את התעודות הללו מתוך קונטרס שכתאי מטושטש ובלוי מאוד, שהגיע לידו; בקונטרס היה חומר נוסף, אך ר' אברהם כותב בסוף: 'עד כאן מה שיכולתי להעתיק מזה הקונטרס אני הצעיר מכל בני העיר אברהם כלפון ס"ט בלא"א רפאל כלפון נ"ע. ונשארו ז' דפים דרשות ועניינים ומפני הבלוי והטשטוש לא יכולתי להעתיקם'.

החלק הפותח 'מענין הנביא נתן' (דף א75-א77), שדן בשבתי נתן העזתי, כבר פורסם בידי מ' בניהו, בספרו 'התנועה השבתאית ביוון'.⁶ האיגרת על שבתי צבי, שבה השתמש גרשום שלום במהדורה האנגלית של ספרו על שבתי צבי,⁷ טרם פורסמה בשלמותה — למרות חשיבותה הרבה לקורות השבתאות.

איגרת זו נכתבה בידי חכם אלמוני, שהשתייך לחוג השבתאי הפנימי באדריאנופול. המחבר מתאר במכתבו את שהותו בעיר זו במחיצת המשיח בסגנון ההגיוגרפי של כותבי 'שבתי צדיקים'. אם כי אין לאיגרת חתימה, הרי לפי כותרתה היא מופנית אל ר' שמואל פרימו (נפטר בת"ח), אחד מראשוני המאמינים בשבתי צבי, שהיה סופר ומזכיר של שבתי צבי, בתקופה שבה היה כלוא במבצר גאליפולי. כותב האיגרת היה חבר קרוב של פרימו, ובעבר היה עמו ב'מגדל', כלומר בגאליפולי. הוא אישר את קבלת מכתבו על-ידי שליח, ואחרי שמסר אותו לידי שבתי צבי עצמו, הוא הודיע שהתשובה לפרימו התקבלה, וכי הוא מסר אותה לשליח, כדי שיעבירנה לתעודתה. האיגרת אינה מתוארכת במפורש, אך על זמן כתיבתה ניתן להסיק מתוך הקשר העניינים. כותב האיגרת יצא מאיזמיר ביום ו', שישה ימים בחודש אדר, ומתאר את המאורעות שנתחדשו בחצר המשיח מהיום שהגיע לחצר ועד יום ד' באדר ב'; אמור מעתה, שהיתה זו שנה מעוברת. למרות זאת, אולי כאות חישוב הקץ, לא ראו צורך לסמוך גאולה לגאולה, וכנראה חגגו פורים באדר א'. ידוע ששבתי ישב באדריאנופול בין השנים תכ"ו לתל"ג, ובכל התקופה הזו חלו שתי שנות מעוברות: שנת תכ"ט ושנת תל"ב. בדונו בנושא מכתב זה, בחר ג' שלום בשנה המעוברת השנייה — שנת תל"ב

שכלפון ליקט הפסקה על 'עדות בית דין ירושלים' מספר הברית, ולא מספרו של עמדין שגם בו היא מופיעה, סביר להניח שמחברנו שאב מהמקור הראשון.

4 הוא השתמש בדפוס הראשון של ספר הברית שהופיע בכרונא בשנת תקנ"ז, דף קכב ב-קכג א. ראה: עמדין, עמ' 53.

5 ראה: בניהו, התנועה, עמ' שעת-שפג; רלד; תנט.

6 ראה: שלום, שבתי צבי, עמ' 852-854; עמ' 245 הערה 131.

באשר לשנת חיבור האיגרת, בהתבססו על הזכרת שמו של ר' יעקב לודאי באיגרת, והציע⁸ לקרוא 'ר' יעקב לודריק', אחד מרבני ברוסה, ששכתי קרא לו לאדריאנופול רק בשנת תל"א, אך הוא טעה בהתאמת התאריכים. אמנם ר' אדר חל בשנת תכ"ט (7 בפברואר) וגם בשנת תל"ב (4 בפברואר) ביום חמישי; אם נניח שכותב האיגרת נסע לקראת הערב, שהיה כבר יום ו', ולא למחרתו — דבר שאינו בהתאם להלכה — ולא ביום הראשון כפי שהוא סבר הרי אז הדברים מתאימים לנאמר במפורש, שהוא עזב את איזמיר ביום ו' — אך יש לציין, ששלוש העלים עינו מעוכדה אחרת בעלת חשיבות, שנזכרה במכתב, העשויה גם היא להפיץ אור על השאלה. העוכדה היא איזכור ג' ימים של החג שלהם באיגרת. בלי ספק, זהו רמז לחג ה'בירם' (עיד אלפטר), שחל באחד בחודש שוואל, למחרת סוף חודש רמדאן. לפי המסורת המוסלמית, נחוג חג זה במשך שלושה ימים, ב'רכיב הומאיון' בחצר הסולטאן העות'מאני, שישב באדריאנופול בחודשי החורף, או בקבלת פנים רשמית בארמון הקיסרי. אמנם רק בשנת תכ"ט חל אחד בשוואל בשנת 1079 להג'רה בתוך פרק הזמן הנדון (3 במארס 1669). בשנת תל"ב, 1082 להג'רה, חל חג ה'בירם' מוקדם מדי — 31 בינואר 1672; ומסקנתנו ההכרחית: המאורעות המתוארים באיגרת אירעו בלי ספק בשנת תכ"ט, שבה חל ד' באדר ב' ביום 6 במארס 1669.

חשוב לציין, ששכתי צבי הוזמן כנראה לאחד מהאירועים הנזכרים יחד עם אישיות מוסלמית, מולא מצטפא, אחד הקאדים החשובים בעיר. שם אפילו עשה הכל בתורת אמת,⁹ כלומר התנהג פומבית כיהודי, ואפילו העז לשבת בכס השמור לווזיר! האיגרת האמורה מכילה גם ידיעות מעניינות נוספות על יחסו של שכתי צבי אל המוסלמים לאחר שהמיר את דתו. שכתי הוזמן לעתים קרובות לכיתו של עלי פאשא, שהיה כנראה פקיד ממשלתי גבוה, ושם הוא התנהג בחופשיות גמורה. בהזדמנות מיוחדת הוא סעד שם עם חסידיו הקרובים, ששמות כמה מהם ידועים לנו ממקורות אחרים: אחיו אליה, בנימין רג'ואן, אברהם אלשיך ומשה כהן לפי המסופר, הביאו לו לסעודות אלה אוכל כשר ואפילו יין ושיכר, האסורים על המוסלמים. העובדה ששכתי המשיך להתנהג כיהודי בגלוי ובלא הפרעה מפליאה את כותב האיגרת, ואינה אלא מעין נס: הדבר היה מסוכן, ובלו ספק ידע כותב האיגרת שלפי חוקי האיסלם, מומר שחזרו ל'קלוקלו' — חייב מיתה.

לעומת זאת, לפי תיאורים שונים, היה שכתי גם 'הופך עצמו לתורת חסד בתכלית', כלומר עושה עצמו למוסלם לכל דבר. פסיחה כזו על שתי הסעיפים מתוארת גם בכרוניקה של ר' יעקב נג'ארה, שביקר באדריאנופול כמעט באותה תקופה;¹⁰ לפי

8 ראה: שלום, בעקבות, עמ' 852, הערה 75.

9 מונח זה, המורה על היהדות, והמונח המקביל שנראה להלן, 'תורת חסד', כלומר האיסלם, חודשו בכתבי נתן — ראה: שלום, בעקבות, עמ' 120-122.

10 ראה: אמאריליו, עמ' 254-262.

עדותו, ניכרו אצל שבתי צבי תופעות מתחלפות של מצבי הארה (התעלות) וקטנות (נפילה).

מעניינים במיוחד הפרטים באיגרת על הליכת שבתי להתפלל במקום שנקרא 'אזורליך' (צ"ל 'חיזירליך', לפי המבטא התורכי). מקום זה ידוע בקורות העיר: מעל גבעה זו, הצופה על פני אדריאנופול, היתה 'תכה' — כלומר מנזר דרווישים מפורסמת. שמו של המקום קשור בדמות 'אלח'צר', אליהו הנביא, שנערך מאוד בעיני הבקטאשים (כת צופית קיצונית) — כפי שהראינו במקום אחר,¹¹ היה המקום, חיזירליך, מרכז חשוב לכת הסנקרטיסטית, ובשנת ת"א הוא נסגר זמנית בידי השלטונות, מאחר שנהפך למקלט ל'טיפוסים חשודים'. עובדה זו מחזקת את ההשערה, שהיו קשרים הדוקים בין השבתאים הראשונים לבין חוגים בקטאשיים ודרווישיים. בידינו גם עדות מפורשת של ר' ישראל חזן, ששהה באדריאנופול, שלפיה שבתי צבי היה נוהג להשתתף במעמדי תפילה של הדרווישים (ד'כר), שבהם היו 'אומרים בתפלתם כל כך פעמים שם ה' כמספר הידוע אצלם'.¹² ידוע הדבר שמאוחר יותר, בעיר שאלוניקי בעיקר, הייתה קרבה יתרה בין הבקטאשים לבין השבתאים; האחרונים אימצו להם כמה מנהגים ופיוטים בקטאשיים, ולא ייפלא אפוא שגם אותם האשימו באותן האשמות של פריצות והפקרות, שבהן האשימו את הכת המוסלמית הזו.

אמנם לא היה עניין לכלול כאן, נוסף על האיגרת, גם את סיכום קורות שבתי צבי, שהר' אברהם לקח זאת מספרו של טוביה הרופא; אך לא רצינו להשמיט המובאה הזו מ'ספר הברית', משום שנדמה לנו שמקור זה — שנכתב כאמור בידי אחד מתלמידי הגאון מווילנה — אינו מפורסם כל כך. יתר על כן, הכותב, בעל 'מעשי צדיקים', הרשה לעצמו לשנות מן המקור כמה קטעים, ולפיכך יש עניין להביא את הטקסט שלו במלואו.

הטקסט: מעשי צדיקים

כ"י מכון בן-צבי 1807. דף 74 א שורה 41 עד 75 א שורה 31¹³

ואני הצעיר הפקיד אברהם כלפון ס"ט המצתיק יש בידי סדר אחד של ליל ששי¹⁴ שלומד בו וכוונות גדולים ושמות הקדושים וסדר מן הזוהר הקדוש דבר נפלא שתקנו

11 ראה: פנטון, עמ' 81-88, וגם קרייזר, עמ' 87-96.

12 ראה: שלום, פירוש, עמ' 181 הערות 81, 85.

13 הוספנו פיסוק לכל הקטע, כדי להבהירו.

14 הכוונה כנראה לאחת המהדורות של ספר צמח צדיק, סדר הלימוד לליל ששי, המבוסס על ספר

חמדת הימים — ראה: יערי, עמ' 94-95.

אותו בני ק"ק טראבלס יע"א. ואני הנ"ז שמעתי מכמה רבנים שאומרים גם קוב לא תקובנו גם ברוך לא תברכנו.¹⁵ ועתה נדפס ספר מחדש שמו ספר הברית אחד מרבני אשכנז ושם בדף קכב כתב וז"ל <74> שיבוש גדול יש בכמה פיוטים¹⁶ שתלו עצמם בכת ש"צ. יתמו חטאים מן הארץ ורשעים אלו הכבשים ושם רשעים ירקב. ברית המשיח ואין לו¹⁷ ויאבד זכרו מן העולם. כי הוא היה משיח מדיח ישראל מאלהים חיים ומלך עולם. וכבר היה לנו בגלות הזה המר יותר מיו"ד משיחים מזויפים אשר סבבו אותנו כמה צרות רבות ורעות. ואחרון הכביד להרע לנו מכל אשר היו לפניו הוא משיח מרבה (במקור: מרובה) בגדים בוגד באלהי (במקור: השמים והארץ) ישראל ובישראל עמו (במקור: להכעיס).

ואפרט לך קצת ממעשי כפי עדות ב"ד הגדול שבירושלים תוב"ב אשר היו בימינו ואחד ממשפחה הרעה המאמינת (במקור: שהיו מאמינים) בו ושמו נקרא שמואל לאזבוני (חותן נתן העזתי) והלך ש"צ עם זה שמואל ועם כמה בני אדם מן המשפחה הזאת על קבר שמואל הנביא והכה במקלו על הקבר ואמר (במקור: בפני כל) בזה הלשון שמואל שמואל תדע שאני מסיר אותך מנבואתך (במקור: נביאותך) ואתן מדריגתך ונבואתך לזה שמואל לאזבוני. עוד בא עם אנשים רבים ממשפחתו ושבר דלתות בה"כ של ק"ק איזמיר ביום ש"ק כדי לתפור ולהרוג ת"ח אחד שהיה נקרא חיים פעכיני"א¹⁸ שאינו מן המאמינים שהאמינו בו וברח לשם להציל נפשו וסגר הדלת בעדו. אבל הקב"ה הצייל רבי חיים מידו כי ברח הוא מצד אחר. גם צוה לאיש שילך לחדר מיוחד שאשתו שם וא"ל כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (בראשית כא, יב) כי היא (צ"ל כמקור: צוה) אותה לנאף עמו. גם פעם א' לבש טלית ותפלין ובה על נער א' ממשפחתו (במקור: הרעה) משכב זכור (במקור: ברבים) וא"ל שתיקון גדול הוא עושה ומצוה רבה. והיה מבטל כל התורה וכל המצוות וא"ל שיתן להם תורה חדשה ומצוות אחרים. וצוה לעשות שבת הגדול ביום כ"ב לתמוז ('תורת הקנאות', עמ' 14-15). ולבסוף פנה למעלה ואמר אתה לא רצית שאני אהיה נביא (במקור: משיח). אני משיב (במקור: אעשה) שבכל יום ויום שיצאו מישראל כמה אלפים מן הדת ואני אעשה לתת (במקור: לתורת) מושק"א (כלומר משה רבינו) שתבטל הוא וכל הכת שלו מן העולם. כי מושק"א הוא (במקור: שם) גנאי אצלם למי שנקרא משה. ולבסוף המיר דתו (במקור: עצמו) ונעשה ישמעאל. ויתר מ"ש כאן הלא הם כתובים בספר הנקרא

15 במד' כג:כה. יש לשים לב, שפסוק זה היה שגור בפי הרבנים, שנקטו עמדה של הסתייגות כלפי תופעת השבתאות — ראה: עמדן, עמ' 25; שלום, שבתי, עמ' 590-591.

16 במקור, אצל הורביץ, כתוב: 'שיבוש גדול וטעות דמוכה הוא ביוצר לפרשת החדש, בפיוט המתחיל הוא נקרא ראש וראשון באמרו שם להנתן דת חדשה' (כן הוא בדפוסים הראשונים; באחרונים שונה הנוסח ל'דעה חדשה' — אולי מסיבה זו — (י"י פנטון) וצריך למחוק, או נטה עליה קו של דיו בלי להזכירו וכן בנוסח אלהיכם לשבת חנוכה הנדפס בסידורים בקדושה של מוסף שבת, כי באלה הדברים אשר בזה הפיוט, תלו עצמן כת ש"צ וכי'. ור' אברהם קיצר את מה שלא היה שייך לנוסח ספרד.

17 במקור: יכרת משיח. השווה דינאל ט:כו.

18 הוא ר' חיים פנייא, הסוחר העשיר — וראה: שלום, שבתי, עמ' 319-320.

ציצת (במקור: צידת) צבי מודח.¹⁹ לכן עם אלהי אברהם הזהירו בנפשתיכם. אל תגעו במשיח לפי טומאו והכת שלו ובכל הספרים והכתבים הרמזיים עליו וכו' ע"כ.

אני הצעיר המצטיק אברהם כלפון ס"ט אחר כותבי כל הנזכר אנה ד' לידי קומץ אחד כ"י מטושטש ומפני הטשטוש והבלוי שהיה בו לא יכולתי להעתיקו כלו וזה אחר שהמיר כתבו אותו תלמידיו.

איש אמונות החכם השלם סיני ועוקר הרים מוה"ר שמואל פרימו הצ"ו

אחרי שלום רב להודיע איך קבלתי כתבך, ונתנו לי יהודי אחד בשעה שהייתי הולך לבית אדוננו קדוש ונורא יר"ה והלכתי עמו. והייתי שומע דברי אלוהים חיים ונזכרתי מהכתב שהיה לי מעם מעכ"ת. ואעפ"י שהיתה חתומה שלא היה לי זמן לפותחה. והוציאתה בידי ולקחה אדוננו המלך ופתח אותה וקראה. ולקח טעם טוב ממנה בראות האמונה שלימה מכ"ת. ובראותי זאת בקשתי ממנו הרבה עד שיתן אלהים מידו, ועשה דברי. ובקבלי כתב לידך ונתתי אל מוביל שנתן לי הכתב. שבראש השנה שבתחלה תשמח שמחה גדולה שתדע אחי איך אני משבח לאל שראיתי תחיית המתים בפרהסייא שלא היה כלל מה שראינו במגדל. כי מיום שבאתי מאיזמיר, שהלכתי ביום ה' ששה ימים מן אדר, מאותו זמן ישבתי בג"ע החיים (עם) אדוננו המלך הקדוש והנורא יר"ה. והיה צומח ועולה עד יום ע"ש בין השמשות הפך מצד הקדושה בתכלית, ולא היה מדבר בשום צד אלא בלה"ק רק מה שהוא הכריח. וצוה לי להביא ס"ת קדוש ונורא לעשות תיקונים קדושים ונוראים. והיה מודע לי הפסוק מהפרשה ופסוקי נביאים שהיה נראה לעין כמו אלף ב"ת. ובפורים עשינו עם המלך הקדוש ונורא שמחה גדולה שהשנה שעשינו והשנה הבאה בעה"ו נעשה אותו לעיני השמש. וכבר אמרתי לכת"ר איך הש"י מנהיגו ומוליכו בדברים שיש בהם הכריח לו. שיום אחד הלך למקום שקורים אותו אזוריליך. הלך וקרא תפילתם בשעה עצמה שיש למלך ממונים על הבית הזה. ובעת הזאת לא היו אלא בני הבית. ועשה כל מה שרצה ואח"כ בא אחד מהממונים הקטנים וא"ל מה אתה עושה זאת התפילה לא עת התפילה? איך עשית זאת? וא"ל אין בכך כלום. והוציא מכיסו יו"ד טימנייא ונתן לו ולא דבר דבר וחזר למקומו לשלום. וכבר אמרתי לכת"ר שכל מה שיעשה להכריח גדול. ולקח מהצרא"י עשב ואכלו בלילה א' והוא בעצמו הסיר קליפתו בסכין. והלך לצראי"א ג' ימים של החג שלהם עם מולא מצטפא²⁰ והחכם יעקב לודאי הזה.²¹ וזה הדברים אני מספר לך כשביל שכל העולם יודעים אלו הדברים ע"ז אני אומר לך בפרהסייא והתקונים הנוראים שעשה

19 הכוונה כנראה לספר קיצור ציצת נובל צבי, שנדפס באמסטרדם בתצ"ז ובאלטונה בתק"ז.

20 לא מצאנו האיש הזה בספרו של קרייזר.

21 שלום קורא יודיק', אחד מרבני ברוסה.

בביתו הכל בתורת אמת ואמת עמנו. והיה הנכון משה הררי²² וה"ר יעקב טראנצי (בלתי מזוהה). והיה קורא ומי יודע מה שהוא אומר. וישב במקום שיושיב אלוזיר והיה אומר פסוק ולא היה כותב לנו שום דבר להבין ענינו. ואני אומר לך כי מעיקרא <75> מה שמדבר עמנו הוא מבין אבל הסולת עצמה אינו זמן לדבר, ולא יש מי יש בו בינה להבין ענינו. ואני אומר ברוך משנה עתים ומחליף את הזמנים. וכשהקב"ה מסתתר מאדוננו אינו מחזיק מדריגתו לכלום אפס קטן שבקטנים. ואפילו בשוק אינו רוצה לצאת בשום צד כשביל שלא לראות היהודים הקטן כגדול. ובשעה ובשעה (!) שהש"י מאיר לו כל יצורי עולם כמו יתושין נראים לו בחיי נפשי. שהש"י מגדל אורו בפניו הולך ומתמיד ו' ימים רצופים. והולך לעלי באשא²³ ועושה כל מה שרוצה. ואני אומר שהתקיים הפסוק תפול עליהם אימתה ופחד (שמות טו, טז). שראו איתו היהודים הולכים לשם כל הלילה וגם בליל ש"ק וגם רבי בנימין רגוואן ורבי אברהם אלשיך והגביר הר אליה נר"ו.²⁴ והיינו מוליכים עמנו כמה מאכל מבי"ת החכם משה כהן נר"ן.²⁵ וג"כ יין ושכר. ולא היה לו רוח לעמוד לילך לקושאטנדינא עם החכם בנימין רגוואן.²⁶ והולכתי ס"ת וכולם יודעים ולא היה יכול לדבר שום דבר. בודאי הקב"ה מנהיגו לשומרו וזה היה בפרהסיא שהוא צוה אותו לעשות מעשים קדושים ונוראים והקב"ה שומרו בהיותו במקום הזה שהוא אב הטומאה.²⁷ וזה הדבר הוא הקטנה בכולם שבכית הזה שהיה יושב בו אדונו יר"ה של אחד אמיר"ר שיש לו חנות עם עלי באשא בצד אחיו של דנון.²⁸ ובהיותו כל זה אינו מדבר עם בעה"ב שלו. פעם אחד דבר עם בעה"ב שלו ורצה לשורפו באש ועוד לא דבר. ויש כמו ג' שעות שאני יושב עם א"מ יר"ה בכל יום שהייתי יודע הגדולה והקדושה והיושר שיש לו בכל ערב ובקר בתפילה לאלהיו.²⁹ ואומר ברוך שהבדילני מהתועים. וזה הדבר אני אומר אפילו על חסיד שבחסידים שבעולם שמחזיק עצמו לחכם. אם אומר שלא יודע להתפלל, תפילתו אינה תפילה הואיל ואינו יודע ואינה נחשבת לכלום כיון שלא ידע לאלהא דאמריה ברוך שנתן לנו למי עובדים. בראיית ענייני הנסיון שאני איני חכם בשום צד באתי ברוב זמן וקראתי

- 22 על מומר זה, שחזר אחר כך ליהדות ונמנה עם רבני חלב — ראה: ציצת נובל, עמ' 362 הערה 8.
 23 כנראה פקיד ממשלתי מוסלמי.
 24 הוא אליה צבי, אחיו של שבתי. על רגוואן ראה: שלום, ציון ו (תש"א), עמ' 89; שלום, פירוש, עמ' 116; פריימאן, עמ' 64.
 25 מגבירי העיר. ביתו היה בית ועד למאמינים באדריאנופול. ג' שלום סכר, שמשה כהן זה אינו זהה עם חתנו של ר' שמואל פרימו — ראה: ציצת נובל, עמ' 206 הערה 8.
 26 ייתכן שהיתה זו סעודת פרידה לפני נסיעתו של שבתי לקושטא, אך לרגל חולשתו, הנסיעה לא התגשמה. שבתי נסע את נסיעתו האחרונה לקושטא רק באלול תל"ב. לבנימין רגוואן היה כנראה מעמד חשוב בתוך החוג.
 27 כלומר אדריאנופול; כבירה לשעבר ומושבו של הסולטאן בחורף, היא מקור קליפת ישמעאל.
 28 אולי ר' יעקב דנון, 'הכופר הגדול', ראש מתנגדי השבתאים באדריאנופול — וראה: פריימאן, עמ' 65 שורה 27.
 29 כלומר אלוהי שבתי צבי, סוד האלוהות.

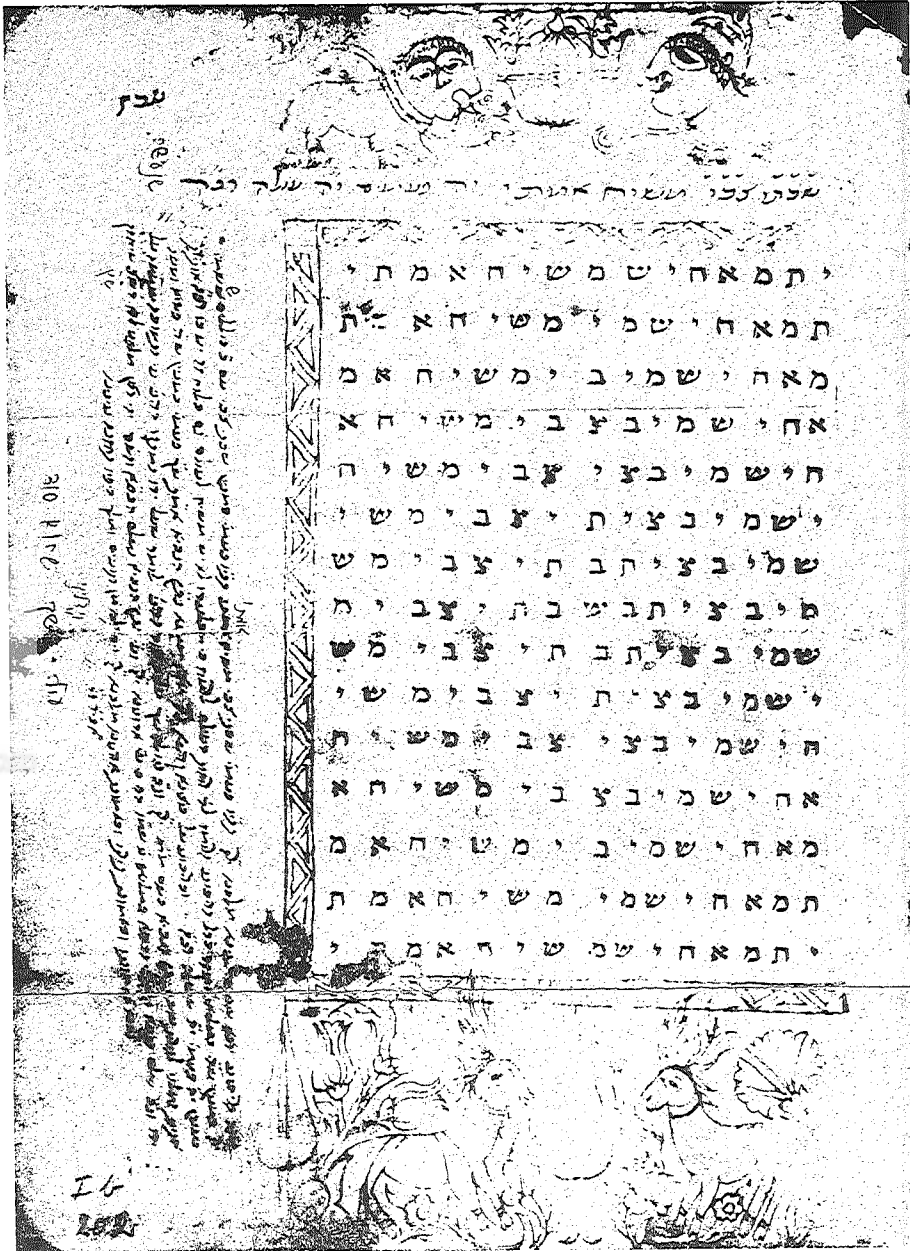
עם החכם יעקב מרגה³⁰ ועם החכם יעקב אשכנזי והקשיתי להם קושיות מן התורה ומן הנביאים ומן מקומות מהזוהר וראיתי שאומרים תשובות של שוא ואני הייתי אומר להם תשובה טובה תשיבו אתם. סוף דבר אמרו לא ידענו עד עתה. ראיתם מי שישאלו קושייא כזו עכשיו המפתחות דימסרתא שבידינו עכשיו כל פסוק מתנ"ך ומהזוהר ובפרט מהתפלות להרוס את כל העולם ואין להם תשובה כי אם בעת אלהא ש"צ יר"ה. ועתה תקבל הכתב של אדוננו מכתב אלוהים הוא חפץ יקרו מאדוננו ותשמח בו שמחה גדולה ופרט להחכם משה נאגר ישמח כי א"מ יר"ה בכל עת זוכר מעכ"ת לטובה ובהזכירו נותן לו ברכה יען כי מחזיק באמונה באכסנייא שלך ומביט אליך בעין טובה. ואעפ"י שנתקוטטו עמו ועם הגבירים של קושטידינא ויצו אותך שיוציאך מביתו ולא סמך עליהם כי הכל נודע לאדוננו. ובטחתי באלהי דאמירה כי בעגלא ומזמן קריב מלך המשיח במשפט יעמיד ארץ וישלם לאיש כמעשהו כי מלך ישר ונאמן עתה. וכיום ד' לאדר ב' הפך עצמו לתורת חסד בתכלית וא"ל אל תצטערו ואל תדאגו על דבר זה כי בכך רצה הקב"ה ואני חייב לקיים עצירתו ורצונו וענו אותו שכבר אמרת לנו הרבה הגבהתי השפלתי השפלתי הגבהתי. ובע"ש וש"ק אכלתי לחם בביתו ומאמול חזרה אליו ההארה חדשה היא תחילת השמחה ואחלה פני אלהים שתהיה השמחה עולה וצומחת ותהיה לעיני הכל לעיני השמש שכך א"ל שלא יש לי נחת רוח משום דבר ואיני זו מתורת חסד כי עמם תהיה גאולתי לעיני השמש בעה"ו.

30 שלום מציע לקרוא כאן 'נג'ארה', כלומר יעקב נגארה, רבה של עזה ובעל הכרוניקה שהזכרנו לעיל, ששהה באדריאנופולי החל משנת תל"א.

נספח

ENA NS I. 98

מזה הריבוע יוצא שם אדונינו מלכנו יר"ה תתי"ו פעמי' שבתי צבי משיח אמתי תתי"ו פעמי' כמנין שבתי צבי עם ב' כוללים ששמו יר"ה כמנין שד"י במלואו וחוזר ככל הריבוע הרומז לד' רוחות העולם לרמוז כי מבלעדו לא יש משיח לעולם גם בלוח זה יש בו רכ"ה אותיות כמנין י"ה פעמי' י"ה שעולה רכ"ה. ובריבוע על בוצינא קדישא נר"ו יוצא ממנו נת"ן הנביא אמ"ת ש"ך פעמים כמנין שד"י פשוט וששה אותיות המלוי להורות ששם נתן הנביא כשם מ"מ יר"ה וג"כ עולה ש"ך שהוא סוד הדיני' לומר שעל ידו נמתקו הדיני' ע"י התשובה שנעשה על ידו וג"כ נשלם הכסא והשם כי הכסא במלואו גי' שמ"ו הרי כי ע"י אדונינו יר"ה וע"י נתן הנביא נשלם הכסא"א והש"ם. יהי רצון מלפני אלה דש"צ שיחזק לבנו באמונתו ובאמונת תורתו ובאמונת אדונינו מלכנו יר"ה ויצלינו מן התועים ומלך כיפיו תחזנה עינינו

ENA NS I. 98

דף בודד מצויר שנתגלה ע"י י" ינון בגניזת קהיר, העוסק בגימטריות שבתאיות. הדף נכתב כנראה בחייו של שבתי צבי, מאחר שהלה אינו נזכר בברכת המתים. יש להניח שהדף נקרע מתוך ספר ונזרק לגניזה; מסמכים שבתאיים נוספים צפויים ממקור זה.

הפניות ביבליוגרפיות

א' אמארייליו, 'תעודות שכתאיות מגנוי רבי שאול אמאריל'ו', ספונות, ה' תשכ"א, עמ' רל"ה-רע"ד.	אמארייליו
מ' בניהו, 'התנועה השבתאית ביוון', ספונות, יד (תשל"א-תשל"ח).	בניהו, התנועה בניהו, שבחי
— —, 'שבחי הרב חיד"א', ספר החיד"א: קובץ מאמרים ומחקרים, ירושלים תשי"ט, עמ' קע"ח-קצ"ח.	
— —, 'שמועות שבתאיות מפנקסיהם של רבי בנימין ורבי אברהם רוויגור, מיכאל, א (תשל"ג), עמ' ט-עז.	בניהו, שמועות
ח"ז הירשברג, תולדות היהודים באפריקה הצפונית, ב, ירושלים תשכ"ה.	הירשברג
א' יערי, תעלומות ספר, ירושלים תשי"ד.	יערי
טוביה הכהן הרופא, מעשה טוביה, ונציה תס"ז, חלק עולם עליון.	מעשה טוביה
מרדכי הכהן, הגיד מרדכי, ירושלים תשל"ט.	מרדכי הכהן
נ' סלושץ, מסעי בארץ לוב, א, תל-אביב תרצ"ח.	סלושץ
יעקב עמדן, זאת תורת הקנאות, אלטונה תקי"ב.	עמדן
P.B. Fenton, 'Shabbatay Sebî and his Muslim Contemporary Muhammad an-Niyâzî', D. Blumenthal (ed.), <i>Approaches to Judaism in Medieval Times</i> , III (1988), pp. 81-88.	פנטון
א' פריימאן, עניני שבתי צבי, ברלין תרע"ג.	פריימאן
ציצת נובל צבי, מהדורת י' תשבי, ירושלים תשי"ד.	ציצת נובל
K. Kreizer, <i>Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliyâ Çelebi: Ein Beitrag zur Kenntnis der osmanischen Stadt</i> , Freiburg i.b., 1975.	קרייזר
ג' שלום, בעקבות משיח, ירושלים תש"ד.	שלום, בעקבות
— —, 'פירוש מזמורי תהילים מחוגו של שבתי צבי באדריאנופול', עלי עין: מנחת דברים לש"ז שוקן אחרי מלאות לו שבעים שנה, ירושלים תש"ח-תשי"ב, עמ' 157-211.	שלום, פירוש
— —, שבתי צבי, ב, תל-אביב תשי"ז.	שלום, שבתי
G. Scholem, <i>Sabbatai Sevi</i> , London 1973.	שלום, שבתי צבי
מ' שרף, 'ר' אברהם כלפון', אורה מדע: ספר היובל לפרופ' אהרן מירסקי, לוד תשמ"ו, עמ' 403-427.	שרף